

ismereteim szerint nem található. A különbségtétel, illetve a két fogalom alárendeltségének feltételezése teljesen szükségtelennek látszik. A honvédelmi politika elnevezés használatának természetesen lehet létjogosultsága, abban az esetben, ha azt a lényeges különbséget akarjuk ily módon is érzékeltetni, amely a szocialista és a kapitalista államok katonapolitikája között, tartalmában és céljában ténylegesen fennáll.

Az eddigiekben csupán az első fejezet anyagából érintettem néhány olyan kérdést, amely meggyőzően bizonyítja, hogy a szerzői kollektíva értékes munkája eredményesen fogja betölteni gondolatébresztő, további vitákra serkentő, újabb kutatásokra ösztönző szerepét. Gondolataim megfogalmazásával — a szerzők szándékának megfelelően — magam is azt kívánom csupán jelezni, hogy számos probléma tisztázása és végső megoldása még további kutatást, elméleti munkát igényel.

A többi fejezet mondanivalója a hadtudományi kutatás elvi, módszertani, szervezési és irányítási oldalaival ismerteti meg az olvasót. A munkának ezek a részei, a hadtudományi tájékoztatás rendszerének és bázisának ismeretével együtt, nélkülözhetetlen segítséget, hasznos útmutatást és megbízható eligazítást adnak a kutatóknak és

a tudományos munka szervezéséért-irányításáért felelős parancsnokoknak egyaránt.

A könyv jellege és betöltendő funkciója elkerülhetetlenné tette, hogy a szerzők olyan kérdésekre is kitérjenek, amelyek köztudott alapigazságok, általánosan ismert kötelező etikai normák a tudományok művelői számára, és általános gyakorlatként érvényesülnek a kutató és szervező-irányító munkában. Mindezt nem azért említtem, mintha hibának tekinteném a közismert dolgok tárgyalását a szerzők részéről. Ezek egyáltalán nem rontják a munka vitathatatlan értékeit. Megjegyzésem egyik jelzése csupán azoknak a nehézségeknek és buktatóknak, amelyekkel egy ilyen jellegű első kísérlet során az alkotóknak elkerülhetetlenül meg kell küzdeniük.

Mindent egybevetve megállapítható, hogy a szerzői kollektíva eredményes úttörő jellegű, hézagpótló munkát végzett. Könyvükben átfogó módon sikerült bemutatniuk a hadtudományi kutatás irányítói és végrehajtói oldalának leglényegesebb ismérveit. A mű hasznossága minden bizonnyal jól lemérhető lesz a Magyar Néphadseregben folyó tudományos munka kiszélesítésében és újabb eredményeiben.

Tóth Sándor

FARKAS MÁRTON:

KATONAI ÖSSZEOMLÁS ÉS FORRADALOM

(Budapest, Akadémiai Kiadó, 1969., 428 p.)

1918 őszén egy birodalom esett alkotó részeire, egy dinasztia távozott Európa történelmi színteréről. Népek, köztük eddig évszázadokig elnyomott nemzetek indultak el az önállóságra, de távolról sem problémamentesen fejlődés útján.

1918 Közép-Európa népeinek a törökök kiűzését követően méltán a legjelentősebb sorsfordulója. Értékelése a történelemtudományban a mai napig éles ellentétet vált ki a legitimista, a különböző árnyalatú és egymással

heves vitában álló burzsoá nacionalista, sovinszta aramlatok között. A burzsoá—földesúri társadalom szellemi, érzelmi öröksége, az egymástól eltérő belpolitikai viszonyok s a megismerési folyamat nehézségei egyaránt gátolták és a mai napig akadályozzák a szocialista országok marxista—leninista igényű történetírását is abban, hogy elegendő, a múlt dezorientáló szenvedélyeitől mentes értékelését adja az Osztrák—Magyar Monarchia felbomlásának. Hogy ilyen komplex, tudományos és

valamennyi marxista—leninista metódológia alapján álló történész számára elfogadható értékelés minden bizonynyal megszületik majd, reményre jogosító-nak nemcsak az e tárgyközből rendezett tudományos konferenciák, hanem a megjelent munkák is. Az utóbbiak közül kiemelkedik *Farkas Márton* monográfiája, mely a soknemzeti-ségű Habsburg birodalmat összetartó erőszakszervezet felbomlásáról, a talaját veszített katonai vezetés dilemmáiról, az arcvonalon, valamint a hátsóországban levő csapatoknak az egész Monarchián átsöpörő polgári demokratikus forradalomban betöltött pozitív és negatív szerepéről szól.

Csupán a kérdés terjedelmes és rendkívül ellentmondásos irodalmának elemzése megérne egy monográfiát. *Farkas Márton* ezúttal a polgári történetírásban és politikai irodalomban széles körben elterjedt hamis nézetekre ad alapos forráskutatáson nyugvó, tudományos megalapozott feleletet.

A budapesti Hadtörténelmi Levéltár és az Országos Levéltár anyaga mellett elsősorban a bécsi Hadilevéltárban őrzött eddig alig, vagy kevésbé ismert forrásokra támaszkodott. Felhasználta a potsdami, drezdai, müncheni, prágai és pozsonyi levéltárak értékes iratállagait, s számos kérdést illetően figyelemre méltó következtetésekre jutott.

Kutatómódszere merőben eltért attól az 50-es évek elején még meglevő gyakorlattól, hogy a hadsereget csak „magyar” szempontból, izoláltan, mestersegesen alkalmazott nemzeti keretek között vizsgálja. Figyelmét az egész osztrák—magyar haderőre irányította, érdemben vizsgálta a hadsereg és a hátsóország kapcsolatát az imperialista háborúval szembenálló szociális és nemzetiségi mozgalmaknak, valamint az oroszországi forradalmaknak a csapatokra gyakorolt hatását.

A világháború az általános hadkötelezettség 1868-ban történt bevezetése után — ha eltekintünk a boszniai és hercegovinai 1878-as helyi jelentőségű harcoktól — az osztrák—magyar hadsereg első s egyben utolsó nagy erőpróbája volt. A szervező munkája elején azokkal a belső és külső tényezőkkel foglalkozik, amelyek a háború három évében meghatározták a soknemzetiségű, súlyos szociális ellentmondásokkal terhes haderő sorsát. *Farkas Márton* azonban nem fatalista módon közelíti

meg témáját, hanem megvizsgálja azokat az intézkedéseket is, amelyek a hadsereg harc képességének megőrzésére, a dualista Monarchia háború utáni átmentésére irányultak. Nem voltak ezek a kísérletek minden esetben eredménytelenek, s a szerző nem egyszer erre is rámutat.

A hadműveletek rövid ismertetésével a könyv írója arra kívánt rámutatni, hogy az elszünetelt vereségek mennyire segítettek elő a hadsereg válságának kibontakozását. A kudarcok mellett azonban akadtak sikerek is. Elég ha Szerbia, Dél-Románia megszállására, az olasz arcvonalon felmutatott korlátozott katonai eredményekre utalunk.

A szerző gazdag forrásanyagra támaszkodva mutatja ki a két orosz forradalomnak az osztrák—magyar haderőre gyakorolt hatását. Az objektíve meglévő belső ellentmondások a Nagy Októberi Szocialista Forradalom után kezdtek felfakadni, 1917 novemberétől megindult a hadsereg forradalmi erjedést.

A Monarchia politikai és katonai vezetése kísérletet tett a megegyezéses békére s megpróbálta felszámolni, vagy legalábbis meggátolni a csapatok sorai-ban tapasztalható forradalmi erjedést.

Az imperialista érdekeknek megfelelő általános megegyezéses béke megkötése elmaradt, mindössze a szovjet kormányval jött létre fegyverszünet.

Időközben kiderült, hogy a központi hatalmak csak beszélnek a békéről, de nem mondtak le keleti hódító céljaikról. Gyorsan növekvő szakadék támadt a kormány és a tömegek között, az el-lentét fokozódása 1918 februártól forradalmi válságot idézett elő a hadsereg soraiban és kezdetét a cattarói felkelés jelezte. Mindez azonban nem volt képes a hadvezetőséget arra kényszeríteni, hogy lemondjon az ukrainai intervencióról.

A forradalmi válság kiszélesedett. nem egy esetben az Oroszországból hazatérő, a forradalmi tapasztalatokra szert tett volt hadifoglyok álltak a hátsóországban fel-fellobbanó lázadások, felkelések élére. Elsőnek mutat rá a szerző arra, hogy a lázadások indítékai között a nemzeti motívum mellett egyre szélesedő teret kaptak a szociális tényezők. Egy-egy lázadás résztvevői többnyire nem egy, hanem kettő, három, vagy több nemzetiséghez is tartoztak, a „bolsevik tanok” egyaránt terjedtek

a délszláv, a cseh, a szlovák, a magyar és más nemzetiségű katonák között. A nemzeti követelések mögött az esetek többségében speciális elégedetlenség húzódott meg. Például 1918. május 12–13-án a Judenburgban kirobbant katonalázadás jelszavai a következők voltak: „Fiúk, kifelé!”, „Ma hazamegyünk!”, „Aki szlovén, az velünk tart!”, „Fel, bolsevikok!”, „Eljen a kenyér!”, „Le a háborúval!” A megmozdulásban zömében szlovénekből álló 17. gyalogezred pótzászlóaljának állománya vett részt. (139. o.)

Megismerkedhetünk a könyvben a rimaszombati, a lublini, a kielcei, a reichenbergi, a rumburgi, a trencsényi, schönbergi, a radkersburgi, a jičení, a sajszecségi lázadások lefolyásával, azok közvetlen indítékaival, valamint az utolsó nagy tavaszi felkelésekkel, a pécsivel és a kragujeváccival. Az utóbbinak az irányítása a fellelhető iratok alapján is bizonyíthatóan egy Oroszországból hazatért bolsevik hadifoglyocsoport kezében volt.

Részletesen ismerteti, illetve elemzi a könyv a hadvezetésnek a fegyveres erők soraiban a lázadások hatására felgyorsult bomlási folyamat feltartóztatása érdekében foganatosított intézkedéseit, köztük a védhírszerző szolgálat erőfeszítését a forradalmi eszmék terjedésével szemben, kötik „ideológiai ellenoffenzíva” indítását, amelyek háttálatlanoknak bizonyultak. A központi hatalmak az Oroszországgal kötött béke révén felszabadult katonai erejüket hiába vetették be a franciaországi és olaszországi arcvonalon, hogy számukra kedvező döntést csikarjanak ki, tíz-és tízezer ember életét áldozták fel értelmetlenül.

A Monarchia piavei offenzívájának kudarca indította el a szerző szerint a hadsereg általános felbomlásának folyamatát, amit az antant balkáni áttörése és Bulgária kapitulációja gyorsított fel.

A hadvezetőség a Monarchia egységének és a burzsoá—földesúri társadalmi rend megvédése érdekében, amit a hátszágban kialakult forradalmi helyzet veszélyeztetett, az azonnali békekötést sürgette. Támogatta Ausztria államszövetséggé való alakítását, amit az október 16-i császári manifesztum jelentett be. Károsnak tartotta azonban annak a haderő egységes irányítását megnehezítő hatását. A hadvezetőség — mint ez Farkas Márton részletesen és

árnyaltan elemzi — támogatta az addig elnyomott nemzetiségek burzsoáziájával való megegyezést a bolsevista irányban fejlődő tömegmozgalmakkal szemben, lehetővé tette a kapcsolatfelvételt a nemzeti burzsoázia és az antant védőszárnyai alatt tevékenykedő emigráns szervezetek között, igyekezett hidat verni a mielőbbi megegyezés érdekében.

Sokoldalúan mutatja be a könyv a polgári demokratikus forradalom előestéjét, a hátszágban és az arcvonalakon levő csapatok helyzetét. Meghatározza a haderő felbomlási folyamatának szakaszait: az első szakaszban, amely szeptember második felétől október közepéig tartott, a hátszágai és az arcvonalon levő csapatok soraiban fokozódott a bomlás; a második szakaszban, amely október 16-tól — az említett császári manifesztumtól — 24–25-ig tartott, a hátszágban levő alakulatok kisebbik része közvetlenül, többsége közvetve csatlakozott a forradalmakhoz, a manifesztum által is elismert nemzeti tanácsokhoz, az arcvonalon levő csapatok viszont a felbomlás előtt állottak; a harmadik szakasz az antant offenzívájával kezdődött és október 25-től november 15-ig tartott. Az olaszországi arcvonal teljesen összeomlott, délen egy új védelmi vonal kiépítése Kövess vezérezredes parancsnoksága alatt teljesen reménytelen kísérletnek bizonyult. Az arcvonalak összeomlása indirekt módon segítette elő a forradalmak győzelmét és vele a Monarchia teljes felbomlását.

Az antant nem csökkentette támadásának ütemét s így az arcvonalhoz kötötte azokat a csapatokat, amelyeket nemzeti összetételüket, politikai állásfoglalásukat tekintve esetleg még fel lehetett volna használni a népmozgalmak letörésére és a Monarchia megmentésére.

A szerző részletes és átfogó körkép ad a csehországi, a délszláv, az ausztriai és a magyarországi forradalmi eseményekről, elsősorban arról, hogy milyen szerepet tölthettek be a felbomló fegyveres erők. Komoly feltétele volt a polgári demokratikus és nemzeti forradalmak győzelmének, hogy a katonaság döntő többségét nem lehetett bevetni az elemi erővel kibontakozó tömegmozgalmakkal szemben. Az alakulatok létszámi állományának többsége támogatta a nemzeti tanácsokat, a megal-

kuló nemzeti kormányokat s néhány katonai egység az új államalakulat fegyveres erejének az alapját képezte.

A könyv a magyar hadtörténetírásban széles körű forráskutatásra és elemzésre támaszkodva először tisztáz olyan vitás kérdéseket, amelyeket eddig a legitimista, az önigazoló memoáirodalom torzán mutat be. Ezek közé tartozik például Linder Béla hadügyminiszter szerepe. Mint ismeretes, az osztrák és a magyar ellenforradalmi történetírás a Károlyi-kormány hadügyügyminiszterét vádolja, hogy ismert táviratával, amelyben hazatérésre szólította fel a magyarországi illetőségű csapatokat, bomlasztotta fel a hadsereget. Farkas Márton bebizonyítja, hogy a bomlási folyamat már a parancskiadás előtt olyan fokot ért el, hogy az AOK maga is az ellenállás beszüntetését, a csapatok gyors hazahozatalát és leszerelését kívánta. Linder egyeztetette akcióját, az AOK-val, amely időközben taktikai okokból elhalasztotta e parancskiadását. Az október végén indított olasz offenzíva feltartóztatására már nem volt remény, a magyar kiegészítésű csapatoknak Ausztrián át kellett hazavonulniuk, s a Linder-parancs továbbításának visszatartása az egyes seregtettek parancsnokságai részéről a felbomló csapatok átvonulásától való félelemmel magyarázható — amelynek következménye jelentékeny erők akaratlan olasz fogságba juttatása lett —, s nem azzal, hogy az utolsó pillanatig működő katonai vezetés reálisnak ítélte meg a hatékony ellenállást.

Plasztikus, sokoldalúan megrajzolt képet kap a monográfia olvasója a páduai és a belgrádi fegyverszünet megkötésének körülményeiről, a csapatoknak az olasz és a balkáni arcvonalról,

valamint Ukrajnából történő visszavonulásáról, felbomlásáról és a katonák hazatéréséről. Tényekkel bizonyítja a szerző a leszerelő katonaságnak a polgári demokratikus és nemzeti forradalmakban betöltött jelentős szerepét.

A munka nem törekedett teljességre, a szerző nem tekintette feladatának, hogy részletekben feltárja a hadsereg és az egyes politikai pártok, áramlatok, kulturális és politikai szervezetek viszonyát, azok szerepét a fegyveres erő felbomlásában. Szerettünk volna többet olvasni a könyvben a nemzeti kérdésről, a bonyolult nemzetiségi ellentétek szerepéről, hisz a nemzeti centipetális és centrifugális erő lényegesen befolyásolta a soknemzetiségű haderő változó harcértékét, életképességét. Reméljük, hogy a szerző ezeknek az igényeknek következő munkájában tesz majd eleget.

Nagymértékben elősegítette volna a leírtak megértését, ha a kiadó lehetővé teszi térképvázlatok, esetleg korabeli fényképdokumentumok publikálását.

Farkas Márton könyve a felszabadulás utáni időszak első olyan széles forráskutatáson alapuló marxista irányú munkája, mely az 1914—1918-as imperialista háború hadtörténetével foglalkozik. Be kell vallanunk, hogy katonai történetírásunk az utóbbi két évtizedben az első világháború problémáinak tanulmányozásában lemaradt a csehszlovák és jugoszláv hadtörténészek eredményei mögött. A színvonalas, alapos kutatásra épülő elemzéseket tartalmazó, marxista szellemben megírt monográfia biztató reményt nyújt a tekintetben, hogy hadtörténetírásunk e területen is hamarosan felzárkózik a nemzetközi mezőnyhöz.

Józsa Antal